

Антоніна Бобкова

докторка юридичних наук, професорка,
академичка НАПрН України, заслужена юристка України,
виконувачка обов'язків декана юридичного факультету
Донецького національного університету
імені Василя Стуса
(Вінниця, Україна)
bobkova50@gmail.com

Андрій Захарченко

доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри господарського права
Донецького національного університету
імені Василя Стуса
(Вінниця, Україна)
an_zaharchenko@ukr.net

УДК 346.12

ВИДИ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ГОСПОДАРСЬКИХ ВІДНОСИН

Анотація. Серед усіх господарських відносин важливе місце займають організаційно-господарські, що обумовлено їхнім впливом на будь-які відносини у сфері господарювання. Практика організаційно-господарських відносин є достатньо різноманітною, оскільки такі відносини формуються під час здійснення будь-якої господарської діяльності і, по суті, між всіма учасниками господарських відносин. При цьому вона не позбавлена суперечностей та конфліктів, що обумовлені особливостями суб'єктного складу, змісту цих відносин та їх видів. Законодавче регулювання різних видів таких відносин характеризується низкою недоліків, а доктринальні позиції щодо цих питань потребують подальшого узгодження.

Метою статті є доопрацювання положень щодо видів організаційно-господарських відносин.

У результаті дослідження одержано такі результати, зокрема: 1) узагальнено ознаки організаційно-господарських відносин, до яких віднесено: одним із обов'язкових суб'єктів таких відносин є суб'єкт організаційно-господарських повноважень; наявність у суб'єкта організаційно-господарських повноважень можливості здійснювати в тій чи іншій формі організуючий вплив на діяльність суб'єкта господарювання (іншого учасника господарських відносин); встановлення меж впливу суб'єкта організаційно-господарських повноважень або лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України, або у межах, визначених законом; наявність у суб'єкта господарювання (чи іншого

Антоніна Бобкова, Андрій Захарченко

учасника господарських відносин) прав та обов'язків у межах визначених законом, що не виключає наявності у нього прав, які не заборонені законом; 2) запропоновано конкретизацію визначення поняття організаційно-господарських відносин з урахуванням зазначених вище ознак цих відносин та уточнення кола суб'єктів організаційно-господарських повноважень; 3) обґрунтовано поділ організаційно-господарських відносин за такими критеріями: суб'єктний склад; належність до корпоративних; сфера існування (внутрішні чи зовнішні); наявність майнових прав і обов'язків у суб'єктів цих відносин (організаційно-майнові чи майново-організаційні).

Запропоновано внести відповідні зміни до Господарського кодексу України, що сприятиме підвищенню рівня урегульованості організаційно-господарських відносин у господарському та іншому законодавстві, більш повній реалізації учасниками цих відносин своїх прав і обов'язків, упорядкуванню судової практики із захисту прав та законних інтересів суб'єктів цих відносин.

Ключові слова: організаційно-господарські відносини; суб'єкт організаційно-господарських повноважень; суб'єкт господарювання; організація господарської діяльності; управління господарською діяльністю.

Серед усіх господарських відносин важливе місце займають організаційно-господарські, що обумовлено їхнім впливом на будь-які відносини у сфері господарювання.

Практика організаційно-господарських відносин є достатньо різноманітною, оскільки такі відносини складаються під час здійснення будь-якої господарської діяльності і, по суті, між усіма учасниками господарських відносин. При цьому вона не позбавлена суперечностей і конфліктів, що обумовлені особливостями суб'єктного складу, змісту цих відносин та їхніх видів.

У законодавство, як відомо, поняття “організаційно-господарські відносини” введено з прийняттям Господарського кодексу України (далі – ГК України), у ч. 4 ст. 3 якого зазначено, що такі відносини поряд із господарсько-виробничими та внутрішньогосподарськими становлять сферу господарських відносин, а в ч. 6 цієї статті закріплено:

<...> під організаційно-господарськими відносинами у цьому Кодексі розуміються відносини, що складаються між суб'єктами господарювання та суб'єктами організаційно-господарських повноважень у процесі управління господарською діяльністю¹.

Водночас слід зазначити, що далі в тексті ГК України такі відносини безпосередньо не отримали розвитку, хоча окремі положення і стосуються певних видів цих відносин. Відсутність завершеності в законодавчому регулюванні видів таких відносин є однією з причин різних підходів до

¹ Господарський кодекс України від 16 січня 2003 р. № 436-IV. *Офіційний вісник України*. 2003. № 11. Ст. 462.

їхнього регулювання в інших нормативно-правових актах як господарського, так і іншого законодавства.

У науковій літературі поняття і види організаційно-господарських відносин стали предметом досліджень також після прийняття ГК України. Теоретичним підґрунтям для запровадження цього поняття стали розробки представників науки господарського права щодо вертикальних відносин у сфері господарювання, які до прийняття цього Кодексу позначались як “господарсько-управлінські відносини”². На різні види організаційно-господарських відносин звертали увагу такі вчені, як О. Беяневич, О. Віхров, І. Кравець, І. Лукач, В. Мілаш, А. Смітюх, В. Щербина та ін. Водночас підходи до зазначених питань різняться і потребують подальшого узгодження.

Метою дослідження є доопрацювання положень щодо видів організаційно-господарських відносин.

Визначення організаційно-господарських відносин, закріплене у ч. 6 ст. 3 ГК України, вказує на те, що такі відносини складаються між суб'єктами господарювання та суб'єктами організаційно-господарських повноважень у процесі управління господарською діяльністю. Попри те, що наведене визначення є недостатньо деталізованим і не виключає можливості різної його інтерпретації, комплексний аналіз відповідних положень ГК України у зіставленні з доктринальними напрацюваннями дає підстави вважати, що категорія “організаційно-господарські відносини” (у розумінні, яке закладено у ГК України) позначає відносини у сфері господарювання, у яких певний їх учасник (суб'єкт організаційно-господарських повноважень) здійснює в тій чи іншій формі організуючий вплив на діяльність суб'єкта господарювання: приймає рішення (вчиняє дії), внаслідок яких ця діяльність започатковується, зазнає змін або припиняється. У таких відносинах суб'єкт господарювання (чи інший суб'єкт як учасник господарських відносин) або перебуває у підпорядкуванні суб'єкта організаційно-господарських повноважень, або іншим чином залежить від рішень і дій суб'єкта організаційно-господарських повноважень, не перебуваючи при цьому в його підпорядкуванні. Особливістю організаційно-господарських відносин є те, що такий вплив здійснюється суб'єктом організаційно-господарських повноважень або лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України, або у межах, визначених законом, а суб'єкт господарювання (чи інший учасник господарських відносин) – діє в ме-

² В Мамутов, *Предприятие и вышестоящий хозяйственный орган* (Юридическая литература 1969) 83-129; Мамутов В (ред), *Хозяйственное право: учебник* (Юринком Интер 2002) 73-80.

Антоніна Бобкова, Андрій Захарченко

жах, визначених законом, що не виключає наявності у нього прав, які не заборонені законом.

Зі змісту ГК України випливає, що коло організаційно-господарських відносин охоплює відносини, які складаються, зокрема, між: 1) засновником (засновниками) господарської організації та цією організацією; 2) господарським об'єднанням і підприємствами-учасниками цього об'єднання; 3) суб'єктом господарювання та залежним від нього (дочірнім) підприємством; 4) органом державної влади (органом місцевого самоврядування), який наділений господарською компетенцією, та суб'єктом господарювання (ст. 2, ч. 1 ст. 4, статті 8, 22, 24, 126, 176).

Поряд із цим низка питань щодо належності певних відносин до кола організаційно-господарських, що пов'язані зі встановленням належності певних суб'єктів до кола суб'єктів організаційно-господарських повноважень, мають дискусійний характер і не отримали однозначного вирішення на теоретичному й законодавчому рівнях.

Одне з цих питань стосується з'ясування належності до кола суб'єктів організаційно-господарських повноважень учасників (акціонерів) господарських товариств. Так, розглядаючи це питання, І. Кравець зазначає, що засновники унітарних підприємств та господарських товариств однієї особи здійснюють свої організаційно-господарські повноваження, передбачені ст. 135 ГК України та іншими актами законодавства України. Що ж до господарських організацій корпоративного типу, то організаційно-господарські повноваження власника корпоративних прав виникають у разі встановлення між ним і господарською організацією, щодо якої виникли корпоративні права, відносин вирішальної залежності (у розумінні ч. 3 ст. 126 ГК України). Хоча всі учасники зазначених господарських організацій володіють корпоративними правами (майновими та організаційними), проте лише контролюючі власники корпоративних прав цих господарських організацій, на думку авторки, є суб'єктами організаційно-господарських повноважень стосовно останніх³. Звідси випливає, що І. Кравець не вважає організаційно-господарськими відносинами, які виникають між господарським товариством і його учасником (акціонером), який не здійснює вирішальний вплив (контроль) стосовно цього товариства.

Схожа теза висловлена й А. Смітюхом, який дійшов висновку, що корпоративні права не є організаційно-господарськими повноваженнями, за винятком немайнового корпоративного права брати участь в управлінні корпоративною господарською організацією, якщо обсяг право-

www.pravoua.com.ua

³ І. Кравець, *Правове становище суб'єктів організаційно-господарських повноважень* (Юрінком Інтер 2010) 127-30.

мочностей, які становлять це право, дає змогу учасникові здійснювати щодо корпоративної господарської організації вирішальний корпоративний контроль⁴.

Розглянута наукова позиція видається спірною, оскільки носії корпоративних прав, які не мають контрольного пакету акцій (контролюючої частки участі у статутному капіталі) господарського товариства, хоч і не в змозі одноосібно здійснювати вирішальний вплив на його діяльність, проте де-юре не позбавлені можливості впливати на цю діяльність шляхом здійснення своїх корпоративних прав стосовно такого товариства у наявному обсязі, зокрема й брати участь в управлінні справами товариства та вирішенні інших питань, віднесених до компетенції вищого органу товариства.

Не дає підстав для висновку, що для визнання певного учасника господарських відносин суб'єктом організаційно-господарських повноважень останній має здійснювати саме вирішальний вплив на діяльність суб'єкта господарювання, й аналіз ГК України. Натомість, якщо дотримуватися робочої гіпотези, згідно з якою “вирішальність” чи “невирішальність” здійснюваного впливу має значення для кваліфікації певних відносин як організаційно-господарських, постає невирішене питання стосовно видової належності тих відносин у сфері господарювання, у яких організуючий вплив одного учасника на діяльність іншого не є вирішальним.

Тож, з огляду на зазначене, пропонуємо вважати, що кожен учасник (акціонер) господарського товариства, який має право брати участь в управлінні справами цього товариства, є суб'єктом організаційно-господарських повноважень (незалежно від розміру належної йому частки (пакету акцій) у статутному капіталі), а відносини, що при цьому виникають між господарським товариством і його учасником (акціонером), є організаційно-господарськими.

Продовжуючи аналіз видів досліджуваних відносин, обумовлених їхнім суб'єктним складом, варто звернути увагу й на дискусійні питання, що стосуються з'ясування належності до кола суб'єктів організаційно-господарських повноважень органів державної влади та органів місцевого самоврядування, коли останні діють як регуляторні органи, що, зі свого боку, має значення для кваліфікації відповідних відносин за участю цих органів.

Характеризуючи правовий статус органів державної влади як суб'єктів господарського права, В. Щербина застосовує широкий підхід до розуміння категорії “суб'єкт організаційно-господарських повноважень”,

⁴ А Смітюх, ‘Корпоративні права та корпоративні паї (частки): теоретико-правові засади’ (дис д-ра юрид наук 2018) 153.

Антоніна Бобкова, Андрій Захарченко

відносячи до кола таких суб'єктів органи державної влади, які здійснюють правове регулювання господарської діяльності шляхом прийняття нормативно-правових актів. Так, науковець вважає організаційно-господарськими повноваження Верховної Ради України з прийняття законів як нормативно-правових актів господарського законодавства, повноваження Кабінету Міністрів України з розробки проєктів законів про Державний бюджет України та деякі інші⁵. Подібної думки додержується й І. Кравець, вказуючи, що Верховна Рада України здійснює організаційно-господарські повноваження, зокрема, визначає основні напрями державної політики у сфері ліцензування, законодавчі основи її реалізації, здійснює державне регулювання зовнішньоекономічної діяльності та ін.⁶

Натомість О. Віхров додержується протилежної позиції, наголошуючи, що не може вважатися суб'єктом організаційно-господарських повноважень орган державної влади або місцевого самоврядування, який безпосередньо не здійснює організаційно-господарських повноважень щодо суб'єктів господарювання (зокрема, Верховна Рада України, Президент України), і саме у цьому полягає різниця між поняттям органу керівництва економікою, яке сформувалося у теорії господарського права, і сучасною законодавчою категорією суб'єкта організаційно-господарських повноважень⁷.

У ракурсі порушеного питання позиція, висловлена О. Віхровим, здається більш переконливою. Вбачається, що органи державної влади та органи місцевого самоврядування можуть розглядатись як суб'єкти організаційно-господарських повноважень лише у тому разі, якщо реалізація певних повноважень передбачає безпосереднє здійснення зазначеними органами організуючого впливу на діяльність конкретних суб'єктів господарювання, з якими ці органи вступають у безпосередню взаємодію. Відповідно, відносини щодо прийняття нормативно-правових актів господарського законодавства не є організаційно-господарськими відносинами.

Наступне питання щодо видів організаційно-господарських відносин пов'язане з їхнім співвідношенням із внутрішньогосподарськими відносинами. Зокрема, викликає застереження застосований у ст. 3 ГК України підхід, за якого організаційно-господарські та господарсько-виробничі відносини відмежовуються від так званих внутрішньогосподарських відносин, оскільки за своєю сутністю внутрішньогосподарські відносини навряд чи є окремим видом відносин, відмінним від організаційно-

⁵ В Шербина, *Суб'єкти господарського права* (Юрінком Інтер 2008) 209-12.

⁶ Кравець (н 3) 86-7.

⁷ О Віхров, 'Організаційно-господарські правовідносини' (автореф дис д-ра юрид наук, 2009) 13.

господарських і господарсько-виробничих відносин. Порівняно з організаційно-господарськими та господарсько-виробничими відносинами виокремлення внутрішньогосподарських відносин ґрунтується на іншому критерії. У зв'язку з цим заслуговує на підтримку позиція дослідників, які характеризують внутрішньогосподарські відносини з одночасним зазначенням парної щодо них категорії – міжгосподарських (зовнішньогосподарських) відносин, хоча останні прямо й не названі у ГК України⁸.

При застосуванні такого підходу з'являються підстави вважати, що організаційно-господарські відносини можуть бути як зовнішніми, так і внутрішніми. Варто відзначити, що окремі положення, в яких простежується дотримання цієї ідеї, раніше вже висловлювали науковці-господарники. Так, опосередковано це впливає з позиції В. Мілаш, яка цілком слушно звернула увагу на те, що управління господарською діяльністю (як складова процесу організації господарської діяльності) здійснюється у двох формах – внутрішнє управління (здійснюється органами управління самої господарської організації) та зовнішнє управління (здійснюється суб'єктами організаційно-господарських повноважень)⁹. Як внутрішні організаційно-господарські відносини, що складаються у процесі управління господарською діяльністю між корпоративними суб'єктами господарювання і суб'єктами організаційно-господарських повноважень – засновниками (учасниками) й уповноваженими ними органами, визначає корпоративні відносини О. Переверзев¹⁰. На думку В. Щербини, до організаційно-господарських відносин у складі корпоративних відносин можна віднести, зокрема, відносини: між засновниками (засновником) чи учасниками (учасником) товариства й органами створеного ними господарського товариства, що виникають у процесі корпоративного управління; між органами господарського товариства (зборами, наглядовою радою, правлінням або іншим виконавчим органом, ревізійною комісією), що виникають у процесі корпоративного управління і контролю. При цьому для уникнення непорозумінь і суперечок із цього приводу науковець вважає за доцільне доповнити ч. 2 ст. 176 ГК України вказівкою на те, що організаційно-господарські зобов'язання можуть виникати між органами господарського товариства, а також доповнити цей Кодекс положеннями, які визначали б коло суб'єктів організаційно-господарських повноважень¹¹.

Поділяючи наведену думку В. Щербини, варто відзначити, що внутрішніми організаційно-господарськими відносинами можуть вважатися

⁸ В Щербина, *Господарське право: підручник* (6-те вид перероб і доп, Юрінком Інтер 2013) 23.

⁹ В Мілаш, *Перспективи модернізації договірних правовідносин у сфері господарювання* (ХНУМГ 2014) 44.

¹⁰ О Переверзев, 'Господарсько-правове забезпечення корпоративного контролю в акціонерних товариствах' (автореф дис канд юрид наук, 2004) 12.

¹¹ Щербина (н 5) 235-326.

Антоніна Бобкова, Андрій Захарченко

й відносини між структурними підрозділами суб'єкта господарювання, та відносини суб'єкта господарювання з його структурними підрозділами, які виникають у процесі внутрішнього управління діяльністю цих підрозділів, що також потребує вирішення на законодавчому рівні шляхом внесення відповідних змін до ГК України.

У межах дослідження видів організаційно-господарських відносин потребує уваги й висловлена в деяких доктринальних джерелах позиція, згідно з якою до категорії організаційно-господарських відносин запропоновано віднести й окремі горизонтальні відносини, що виникають між суб'єктами господарювання. Так, О. Беяневич наголошує, що у контексті поділу господарських відносин на господарсько-виробничі та організаційно-господарські (ст. 3 ГК України) термін "організація" зводиться до "управління", що, на думку дослідниці, є неправильним по суті. Натомість запропоновано брати до уваги те, що управління господарською діяльністю входить в обсяг поняття організації як процесу цілеспрямованого впливу на економіку. Беручи за основу розуміння організації як родового поняття відносно поняття управління, О. Беяневич зазначає, що у складі організаційно-господарських відносин можуть бути виділені, принаймні на теоретичному рівні, не тільки організаційні субординаційні відносини, побудовані на підпорядкуванні суб'єкта господарювання суб'єкту організаційно-господарських повноважень, а й організаційні координаційні відносини, засновані на засадах формальної рівності учасників. У зв'язку з цим серед різних організаційних договорів запропоновано виокремлювати організаційні договори координаційного виду, що укладаються між непідпорядкованими суб'єктами господарювання (наприклад, річні договори на перевезення вантажів автомобільним транспортом, основна мета яких полягає у погодженні обсягів перевезень і регулюванні взаємовідносин сторін щодо створення необхідних умов для майбутніх перевезень)¹².

Схожа ідея простежується й у працях В. Мілаш, котра поставила питання про природу відносин, що виникають із приводу заснування суб'єкта господарювання (коли безпосередні учасники цих відносин не наділені один щодо одного організаційно-господарськими повноваженнями), а також відносин між уже наявними суб'єктами господарювання (елементами господарської інфраструктури), що виникають з приводу сумісної організації процесу їх майбутнього співробітництва під час здійснення господарської діяльності (встановлення кореспондентських відносин між банками, сумісне здійснення підприємницької діяльності без створення юридичної особи, коли ведення спільних справ

www.pravoua.com.ua

¹² О. Беяневич, *Господарське договірне право України (теоретичні аспекти)* (Юрінком Інтер 2006) 410-24.

здійснюється спільно всіма учасниками тощо). Розглядаючи це питання, дослідниця відзначає, що як створення суб'єкта господарювання певної організаційно-правової форми, так і встановлення організаційних зв'язків у межах господарської інфраструктури є окремим фрагментом процесу організації господарської діяльності, який не обмежується тільки здійсненням управління господарською діяльністю. У таких відносинах домінуючим є "організаційний компонент", однак відсутній "управлінський компонент" (жодний з учасників таких відносин не наділений організаційно-господарськими повноваженнями щодо іншого). З урахуванням цього, В. Мілаш вважає, що відносини, які виникають під час організації господарської діяльності, більш доцільно диференціювати не тільки за суб'єктним складом, а й за інтересами, які реалізуються в таких відносинах: господарсько-організаційні та господарські організаційно-управлінські¹³.

Беручи до уваги наведені наукові позиції, можна погодитися з тим, що управління господарською діяльністю варто розглядати як складову організації цієї діяльності, і відповідно, організаційно-господарські відносини розглядати як такі, що не зводяться до суто управлінських відносин. Так, наприклад, у відносинах, що виникають у зв'язку з одержанням дозволу органів Антимонопольного комітету України на концентрацію чи узгоджені дії суб'єктів господарювання, діяльність таких суб'єктів зазнає певного організаційного впливу з боку зазначених органів, але навряд чи буде виправданим твердження, що ці органи управляють діяльністю суб'єктів господарювання – заявників. Водночас викликає сумнів доцільність віднесення до організаційно-господарських відносин тих відносин, які виникають між непідпорядкованими суб'єктами господарювання з приводу координації їхньої діяльності (встановлення організаційних зв'язків між ними), оскільки ці відносини мають всі ознаки господарсько-виробничих відносин, що визначені у ч. 5 ст. 3 ГК України як 'майнові або інші відносини, що виникають між суб'єктами господарювання при безпосередньому здійсненні господарської діяльності'¹⁴. При цьому наведена теза не виключає доцільності виокремлення організаційних договорів координаційного виду як таких, що укладаються й виконуються у межах господарсько-виробничих відносин.

Продовжуючи дослідження видів організаційно-господарських відносин, потрібно також наголосити, що у деяких наукових працях простежується тенденція до віднесення цих відносин лише до таких, що

¹³ В Мілаш, *Господарське право: курс лекцій, ч 1* (Право 2008) 18-9.

¹⁴ Господарський кодекс України (н 1).

Антоніна Бобкова, Андрій Захарченко

мають немайновий характер (не містять “майнового елементу”). Зокрема, О. Беяневич висловила пропозицію, згідно з якою у легальному визначенні організаційно-господарського зобов'язання мають бути зафіксовані його головні ознаки: немайновий характер і спрямованість на організацію господарської діяльності¹⁵. Характеризуючи корпоративні відносини, В. Щербина зробив висновок, що за своєю правовою природою вони є поєднанням взаємопов'язаних і взаємообумовлених організаційно-господарських та майново-господарських відносин, що існують у нерозривній єдності. До організаційно-господарських відносин у складі корпоративних відносин запропоновано віднести, зокрема, відносини між засновниками (засновником) чи учасниками (учасником) товариства (зокрема й органами державної влади) і створеним ними господарським товариством, які виникають щодо: управління товариством у порядку, визначеному в установчому документі; права учасників одержувати інформацію про діяльність товариства, їх обов'язку не розголошувати комерційну таємницю та ін. Майново-господарськими відносинами у складі корпоративних відносин пропонується вважати, зокрема, відносини між учасниками товариства і товариством щодо: розподілу прибутку товариства й одержання його частини (дивідендів); відчуження часток у статутному (складеному) капіталі товариства, цінних паперів, що засвідчують участь у товаристві; виконання зобов'язань перед товариством, пов'язаних із майновою участю, а також щодо внесення вкладів (оплати акцій); реалізації права на отримання частини майна при ліквідації господарського товариства¹⁶. Таку наукову позицію підтримує й І. Лукач¹⁷. З цього випливає, що у відповідному контексті названі науковці розглядають організаційно-господарські відносини як суто немайнові, протиставляючи їх майновим відносинам.

Беручи до уваги все наведене вище, слід зазначити, що ст. 3 ГК України не виокремлює такий вид господарських відносин, як майново-господарські відносини, а спроба такого виокремлення не вкладається в концепцію цієї та низки інших статей Кодексу, які не передбачають розмежування суто майнових і немайнових (організаційних) господарських відносин, а базуються на визнанні наявності у господарських відносинах кожного виду й майнового, й організаційного елемента. Поєднання у господарських відносинах організаційного та майнового елементів

www.pravolia.com.ua

¹⁵ Беяневич (н 12) 419.

¹⁶ В Щербина, ‘Правова природа корпоративних відносин’ (2006) 7 Українське комерційне право 12-4; Щербина (н 5) 234-6.

¹⁷ І Лукач, ‘Господарсько-правове регулювання корпоративних відносин в Україні: теоретичні проблеми’ (дис д-ра юрид наук, 2016) 186.

підкреслюється й у наукових джерелах щодо предмета регулювання господарського права¹⁸.

З урахуванням цього заслуговує на підтримку позиція авторів, які визнають, що організаційно-господарські відносини охоплюють і майнові відносини між суб'єктами господарювання та суб'єктами організаційно-господарських повноважень, а в межах організаційно-господарських зобов'язань можуть здійснюватися дії щодо передання майна¹⁹. У такому розумінні організаційно-господарськими, наприклад, можна вважати відносини, що виникають між засновником (учасником) господарської організації та цією організацією з приводу внесення до її статутного капіталу грошей чи іншого майна, вилучення засновником у господарської організації надлишкового майна, належного їй на праві оперативного управління, тощо. Водночас треба визнати, що залежно від змістовного наповнення таких відносин у них переважною може бути або організаційна, або майнова складова, що дає підстави для відповідного поділу цих відносин.

З дослідженням видів організаційно-господарських відносин пов'язано ще одне дискусійне питання, яке стосується визначення видової належності майнових і пов'язаних із ними відносин, що виникають за участю органів державної влади та органів місцевого самоврядування у зв'язку з передачею державного й комунального майна в оренду, концесію, а також у зв'язку з приватизацією такого майна.

Розглядаючи це питання, О. Віхров додержується позиції, згідно з якою концесійні угоди, угоди приватизації та оренди державного і комунального майна є договірними організаційно-господарськими зобов'язаннями²⁰. Така позиція базується на запропонованому науковцем широкому розумінні поняття управління господарською діяльністю (господарського управління) як цілеспрямованої діяльності з організації та забезпечення господарювання відповідно до вимог суспільного господарського порядку, що здійснюється на всіх рівнях національної економічної системи, зокрема, органами державної виконавчої влади та органами місцевого самоврядування, наділеними господарською компетенцією²¹. Проте таку теоретичну позицію поділяють не всі представники науки господарського права. Так, характеризуючи договір оренди державного майна і договір концесії, О. Белянєвич підкреслює, що

¹⁸ Г Знаменский, *Новое хозяйственное право. Избранные труды: сборник научных трудов* (Юриком Интер 2012) 19, 52-3; Віхров (н 7) 15; В Коваль, 'Організаційно-господарські відносини і зобов'язання' (2011) 3 Економіка та право 62.

¹⁹ Віхров (н 7) 15; Коваль (н 18) 60-2.

²⁰ О Віхров, *Організаційно-господарські правовідносини* (Слово 2008) 346-72.

²¹ О Віхров, 'Управління господарською діяльністю як категорія господарського права' (2007) 12 Право України 52.

Антоніна Бобкова, Андрій Захарченко

зобов'язання передати державне майно у володіння та користування з метою господарського використання має майново-господарський характер, і не може бути віднесено до організаційно-господарських зобов'язань. Хоч такі договори і містять елементи організаційного характеру, але вони не є організаційними (господарсько-управлінськими) договорами²². Такої ж думки додержується і В. Коваль, зазначаючи, що зобов'язання оренди державного майна, концесії є звичайними майново-господарськими зобов'язаннями, а сама ідея поділити зобов'язання оренди на два види залежно від того, хто є власником майна, що передається в оренду, є неприйнятною. Публічно-правовий вплив на зобов'язання оренди, концесії, купівлі-продажу об'єктів приватизації має місце, але він не змінює природи цих зобов'язань як майново-господарських²³.

При цьому є підстави визнати, що у “горизонтальних” відносинах, які виникають між суб'єктами управління об'єктами державної (комунальної) власності та суб'єктами господарювання у зв'язку з укладанням і виконанням зазначених вище договорів щодо об'єктів державної (комунальної) власності, перші з цих суб'єктів не управляють господарською діяльністю других, а отже, такі відносини не можна вважати організаційно-господарськими у визначенні цього поняття, закріпленому в ч. 6 ст. 3 ГК України. Водночас не можна їх вважати й господарсько-виробничими відносинами, оскільки органи державної влади (органи місцевого самоврядування), що укладають вказані договори, не є суб'єктами господарювання. Крім того, стверджувати, що такі відносини взагалі не є господарськими і не підлягають регулюванню нормами господарського права було б невинуватим, оскільки низка статей ГК України (ст. 146, § 5 глави 30, глава 40) та судова практика вказують на протилежне. Показовою у цьому аспекті є, наприклад, постанова Вищого господарського суду України від 29 квітня 2010 р. № 32/688, при винесенні якої судова колегія не погодилася з доводами відповідача з приводу того, що у відносинах із питань приватизації державного майна Фонд державного майна України не є органом державної влади, наділеним господарською компетенцією, а тому не є учасником господарських відносин. Натомість визначено, що відносини щодо приватизації державного майна є майновими відносинами у сфері господарювання²⁴.

Порівняльний аналіз ознак наведених вище відносин дає підставу для висновку, що за правовою природою відносини, що виникають за участю

www.pravoua.com.ua

²² Беляневич (н 12) 416-7.

²³ Коваль (н 18) 60-1; В Коваль, ‘Застосування положень Господарського кодексу про предмет регулювання’ [2009] 22(61) 2 Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия: Юридические науки 141.

²⁴ Постанова Вищого господарського суду України від 29 квітня 2010 р. № 32/688 <<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/10257635>> (дата звернення: 15.06.2019).

органів державної влади та органів місцевого самоврядування і суб'єктів господарювання у зв'язку з передачею державного та комунального майна в оренду, концесію, а також у зв'язку з приватизацією такого майна є організаційно-господарськими відносинами, зважаючи на те, що поняття “організація господарської діяльності” є ширшим, аніж поняття “управління господарською діяльністю”. Тяжіння зазначених відносин саме до організаційно-господарських вбачається у тому, що у цих відносинах суб'єкти управління об'єктами державної (комунальної) власності, безпосередньо не здійснюючи господарську діяльність, мають організувати володіння, користування і розпорядження майном, що їм не належить, і при цьому тією чи іншою мірою здійснюють непрямий організуючий вплив на діяльність суб'єктів господарювання. Практичне утвердження такого підходу потребуватиме доопрацювання законодавчого визначення організаційно-господарських відносин загалом (ч. 6 ст. 3 ГК України) шляхом уточнення суб'єктного складу й предмета таких відносин.

Висновки. Отже, проведене дослідження дає змогу зробити такі узагальнення та висновки.

Узагальнено ознаки організаційно-господарських відносин, до яких віднесено: одним із обов'язкових суб'єктів таких відносин є суб'єкт організаційно-господарських повноважень; наявність у суб'єкта організаційно-господарських повноважень можливості здійснювати в тій чи іншій формі організуючий вплив на діяльність суб'єкта господарювання (іншого учасника господарських відносин); встановлення межі впливу суб'єкта організаційно-господарських повноважень або лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України, або у межах, визначених законом; наявність у суб'єкта господарювання (чи іншого учасника господарських відносин) прав та обов'язків у межах визначених законом, що не виключає наявності у нього прав, які не заборонені законом.

Запропоновано конкретизацію визначення поняття організаційно-господарських відносин з урахуванням зазначених вище ознак цих відносин та уточнення кола суб'єктів організаційно-господарських повноважень.

Обґрунтовано поділ організаційно-господарських відносин за такими критеріями: суб'єктний склад; належність до корпоративних; сфера існування (внутрішні чи зовнішні); наявність майнових прав та обов'язків у суб'єктів цих відносин (організаційно-майнові чи майново-організаційні).

Впровадження наведених пропозицій на законодавчому рівні, зокрема у ГК України, сприятиме підвищенню рівня їхньої врегульованості

Антоніна Бобкова, Андрій Захарченко

в господарському й іншому законодавстві, більш повній реалізації учасниками цих відносин своїх прав та обов'язків, упорядкуванню судової практики із захисту прав та законних інтересів суб'єктів цих відносин.

Проведений аналіз не вичерпує всього спектру проблемних теоретичних питань щодо організаційно-господарських відносин. Зокрема, слід відзначити розбіжності у поглядах науковців-господарників щодо розуміння поняття “управління господарською діяльністю” та його співвідношення з такими поняттями, як “організація господарської діяльності” та “регулювання господарської діяльності”²⁵. Привертає увагу й відсутність у науці господарського права єдиного підходу до оперування такими суміжними категоріями, як “державне управління економікою”, “державне регулювання економіки”, “планування (прогнозування, програмування)”, “нормативне регулювання”, “контроль (нагляд)”²⁶, що також мають значення для з'ясування кола відносин, які охоплюються категорією “організаційно-господарські відносини”. З урахуванням цього зазначені питання мають стати предметом подальших наукових досліджень.

REFERENCES

Bibliography

Authored books

1. Belianevych O, *Hospodarske dohovirne pravo Ukrainy (teoretychni aspekty) [Economic Contract Law of Ukraine (Theoretical Aspects)]* (Iurinkom Inter 2006) (in Ukrainian).
2. Kravets I, *Pravove stanovyshche sub'iektiv orhanizatsiino-hospodarskykh povnovazhen [Legal Status of Subjects of Organizational and Economic Powers]* (Iurinkom Inter 2010) (in Ukrainian).
3. Laptev V, *Pravovaja organizacija hozhajstvennyh sistem [Legal Organization of Economic Systems Economic Law: Textbook]* (Juridicheskaja literatura 1978) (in Russian).
4. Mamutov V, *Predpriyatje i vyshestojashhij hozhajstvennyj organ [An Enterprise and a Superior Economic Body]* (Juridicheskaja literatura 1969) (in Russian).
5. Milash V, *Hospodarske pravo: kurs lektsii [Economic Law: Course of Lectures], ch 1* (Pravo 2008) (in Ukrainian).
6. Milash V, *Perspektyvy modernizatsii dohovirnykh pravovidnosyn u sferi hospodariuvannia [Prospects for Modernizing Contractual Legal Relations in the Area of Economic Activity]* (KhNUMH 2014) (in Ukrainian).
7. Shcherbyna V, *Hospodarske pravo: pidruchnyk [Economic Law: Textbook]* (6-te vyd pererob i dop, Yurinkom Inter 2013) (in Ukrainian).

²⁵ Віхров (н 20) 37-65; І Кравець, ‘Правове становище суб'єктів організаційно-господарських повноважень’ (автореф дис канд юрид наук, 2008) 15.

²⁶ В Лаптев, Правовая организация хозяйственных систем (Юридическая литература 1978) 94-5; Щербина (н 5) 199-206; О Вінник, *Господарське право: навчальний посібник* (2-ге вид, змін та доп, Всеукр асоціація видавців “Правова єдність” 2008) 15-23.

8. Shcherbyna V, *Sub'iekty hospodarskoho prava [Subjects of Economic Law]* (Jurinkom Inter 2008) (in Ukrainian).
9. Vikhrov O, *Orhanizatsiino-hospodarski pravovidnosyny [Organizational and Economic Legal Relations]* (Slovo 2008) (in Ukrainian).
10. Vinnyk O, *Hospodarske pravo: navchalnyi posibnyk [Economic Law: Tutorial]* (2-he vyd, zmin ta dop, Vseukr asotsiatsiia vydavtsiv "Pravova yednist" 2008) (in Ukrainian).
11. Znamenskij G, *Novoe hozjajstvennoe pravo. Izbrannye trudy: sbornik nauchnykh trudov [New Economic Law. Selected Works: Collected Scientific Paper]* (Jurinkom Inter 2012) (in Russian).

Edited books

12. Mamutov V (red), *Hozjajstvennoe pravo: uchebnik [Economic Law: Textbook]* (Jurinkom Inter 2002) (in Russian).

Journal articles

13. Koval V, 'Orhanizatsiino-hospodarski vidnosyny i zobov'iazannia' ['Organizational and Economic Relations and Obligations'] (2011) 3 *Ekonomika ta pravo* 62 (in Ukrainian).
14. Koval V, 'Zastosuvannia polozhen Hospodarskoho kodeksu pro predmet rehuliuвання' ['Application of the Economic Code Provisions on the Subject of Regulation'] [2009] 22(61) 2 *Uchenye zapiski Tavricheskogo natsionalnogo universiteta im VI Vernadskogo. Seriya: Yuridicheskie nauki* 141 (in Ukrainian).
15. Shcherbyna V, 'Pravova pryroda korporatyvnykh vidnosyn' ['Legal Nature of Corporate Relations'] (2006) 7 *Ukrainske komertsiiine pravo* 12-4 (in Ukrainian).
16. Vikhrov O, 'Upravlinnia hospodarskoiu diialnistiu yak katehoriia hospodarskoho prava' ['Management of Economic Activity as a Category of Economic Law'] (2007) 12 *Pravo Ukrainy* 52 (in Ukrainian).

Thesis

17. Kravets I, 'Pravove stanovyshe sub'iektiv orhanizatsiino-hospodarskykh povnovazhen' ['Legal Status of the Subjects of Organizational and Economic Powers'] (avtoref dys kand yuryd nauk, 2008) (in Ukrainian).
18. Pereverziev O, 'Hospodarsko-pravove zabezpechennia korporatyvnoho kontroliu v aktsionernykh tovarystvakh' ['Economic-Law Support of Corporate Control in Joint-Stock Companies'] (avtoref dys kand yuryd nauk, 2004) (in Ukrainian).
19. Vikhrov O, 'Orhanizatsiino-hospodarski pravovidnosyny' ['Organizational and Economic Legal Relations'] (avtoref dys d-ra yuryd nauk, 2009) (in Ukrainian).

Dissertations

20. Lukach I, 'Hospodarsko-pravove rehuliuвання korporatyvnykh vidnosyn v Ukraini: teoretychni problemy' ['Economic-Law Regulation of Corporate Relations in Ukraine: Theoretical Issues'] (dys d-ra yuryd nauk, 2016) (in Ukrainian).
21. Smitiukh A, 'Korporatyvni prava ta korporatyvni pai (chastky): teoretyko-pravovi zasady' ['Corporate Rights and Corporate Stakes (Shares): Theoretical and Legal Bases'] (dys d-ra yuryd nauk, 2018) (in Ukrainian).

Antonina Bobkova
Andrii Zakharchenko

TYPES OF ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC RELATIONS

ABSTRACT. Within the entirety of economic relations, organizational and economic relations figure prominently owing to their impact on any relations in the domain of economic activities. The practice of organizational and economic relations is quite diverse, since such relations are formed in the course of any economic activity and, in fact, between all participants to economic relations. At the same time, such practice is not free of contradictions and conflicts ensuing from the peculiarities of the subjects, the content of these relations and their types. Legislative regulation of various types of such relations is characterized by a range of shortcomings, and doctrinal positions on these issues require further harmonization.

The purpose of the article is to finalize the provisions relating to the types of organizational and economic relations.

The following results are obtained in the study, in particular: 1) the author summarizes the characteristics of organizational and economic relations to which the following is ascribed: one of the mandatory subjects of such relations is the subject of organizational and economic powers; the fact that the subject of organizational and economic powers is capable of exercising, in one form or another, an organizing influence on the activities of an economic entity (another participant of economic relations); limits of influence available to the subject of organizational and economic powers which are established on the basis, within the powers and in the manner provided for by the Constitution and laws of Ukraine or within the scope prescribed by law; rights and obligations of an economic entity (or another participant of economic relations) within the limits established by law, however, not precluding the rights which are not prohibited by law; 2) the author proposes a clarification of the definition of the concept of organizational and economic relations taking into account the aforementioned characteristics of these relations, and makes more specific the range of subjects of organizational and economic powers; 3) the author justifies the classification of organizational and economic relations by the following criteria: subjects; whether a subject is a corporate entity; area of existence (internal or external); whether subjects of these relations have property rights and obligations (organizational and property ones or property and organizational ones).

The author proposes to amend the Economic Code of Ukraine in the manner conducive to an enhancement of the degree of regulation of organizational and economic relations in economic and other legislation, to a more complete exercise by participants to these relations of their rights and obligations, and to streamlining of the court practice relating to the protection of rights and legitimate interests of subjects of these relations.

KEYWORDS: organizational and economic relations; subject of organizational and economic powers; economic entity; organization of economic activity; management of economic activity.